

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ESKİ BAŞKENTTE YENİ REJİMİN İLK SEMBOLÜ: SARAYBURNU ATATÜRK HEYKELİ

Umut DERE*

ÖZ

Türkiye’de, Milli Mücadele’nin zaferle sonuçlanmasının ardından Mustafa Kemal Paşa’nın anıt ve heykellerinin yaptırılması için çeşitli girişimler başlatılmıştır. İstanbul, hem eski nüfuzunu muhafaza etmek hem de mücadelenin lideri ile olan ilişkilerini kuvvetlendirmek adına bu konuda diğer şehirlere göre daha hızlı hareket etmiştir. Nitekim şehrin yerel yönetimi ve idarecileri tarafından yürütülen hummalı çalışmalar neticesinde İstanbul, Atatürk heykeli dikilen ilk şehir olma özelliğini kazanmıştır. İstanbul Şehremaneti tarafından Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel’e sipariş edilen Sarayburnu Atatürk Heykeli, bir yılı aşan yapım sürecinin ardından 3 Ekim 1926 tarihinde düzenlenen resmî bir törenle açılmıştır. Heykel, Atatürk’ün sivil kıyafetle betimlenmesinin yanı sıra inşa edildiği konum itibarıyla da Cumhuriyet tarihi açısından müstesna bir yere sahiptir. Eserin, Türkiye’deki diğer abidelerden ayrılan en önemli özelliği törensel niteliğinden çok ideolojik anlamının ön plana çıkmış olmasıdır. Bu makale, açıldığı tarihten bugüne İstanbul’u süslemeye devam eden Sarayburnu Atatürk Heykeli’nin yapılış sürecini ve Cumhuriyet tarihi açısından önemini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmanın esas kaynakları dönem gazeteleri olup konuyla ilgili araştırma eserlerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Heinrich Krippel, Heykel Sanatı, İstanbul, İstanbul Şehremaneti, Sarayburnu Atatürk Heykeli.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, umutdere@istanbul.edu.tr, (ORCID: 0000-0003-3407-8415).

THE FIRST SYMBOL OF THE NEW REGIME IN THE OLD CAPITAL IN THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC: THE STATUE OF ATATURK IN SARAYBURNU

ABSTRACT

After the Turkish War of Independence, various attempts were launched to build the monuments and statues of Mustafa Kemal Pasha. In order to preserve its former importance and to strengthen its relations with the leader of the struggle, Istanbul has taken action more quickly than other cities. Thus, as a result of the vigorous efforts carried out by the city's local authorities and administrators, Istanbul has gained the distinction of being the first city where a statue of Ataturk was erected. The Statue of Ataturk in Sarayburnu, ordered by Istanbul Metropolitan Municipality (İstanbul Şehremaneti) to Austrian sculptor Heinrich Krippel, was opened in an official ceremony on October 3, 1926 after more than a year of construction. In addition to depicting Atatürk in civilian clothes, the statue has an exceptional place in the history of the Republic in terms of the location in which it was built. The most important feature of the work, which differs from other monuments in Turkey, is that its ideological meaning, rather than its ceremonial nature, has come to the fore. This article aims to reveal the process of the construction of the Statue of Ataturk in Sarayburnu, which continues to decorate Istanbul from the date of its opening to the present day, and its importance in terms of the history of the Republic. The main sources of the article are newspapers of that period and copyrighted works related to the subject were used.

Keywords: *Art of Sculpture, Heinrich Krippel, Istanbul, Istanbul Metropolitan Municipality (İstanbul Şehremaneti), Statue of Ataturk in Sarayburnu.*

Giriş

Yerleşik hayata geçen toplumların sanatı olarak nitelendirebileceğimiz heykel, göçebe yaşam şeklini benimseyen toplumlarda daha çok araç-gereç, silah, süs ve takı eşyalarında bezeme ve motif formunda görülmektedir. Türklerde ise heykel sanatının Orta Asya'da başladığına dair muhtelif görüşler vardır. Özellikle "balbal" denilen figür taşları ve Orhun Anıtları, bunun ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir. Sonrasında Uygur Türklerinde biraz Çin-Hint etkisi altında olsa da çeşitli kadın-erkek figürleri göze çarpmaktadır. Anadolu'ya yerleşen Selçuklu Türkleri'nde de farklı mimari yapılarla birlikte insan ve hayvan figürlerine rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kurulmasından sonra ise heykelin put yapma aracı olarak

görülmesi, heykelciliğin Tanzimat devrine kadar¹ herhangi bir varlık gösterememesine neden olmuştur.²

Tanzimat Fermanı'nın 1839 yılında ilan edilmesiyle başlayan süreç, devlet hayatında yaşanan köklü dönüşümün yanı sıra toplumsal ve zihinsel tahavvülü de beraberinde getirmiştir. Öncelikle saray ve çevresinde görülen bu değişim, modernleşme örneği olarak alınan “Batı”nın daha yakından takip edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu anlamda Avrupa’da önemli olayların ve kazanılan zaferlerin ardından anıtlar dikildiğini öğrenen Tanzimat yöneticileri, birtakım girişimlerde bulunmuşlardır. İlk olarak Topkapı Sarayı'nın dış avlusunda bulunan Gülhane Bahçesi'ne bir “adalet taşı” dikilmesi düşünülmüş, ikinci olarak ise Bayezid Meydanı'na, üzerine Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun tam metninin yazılacağı bir “anıt” yapılması planlanmıştır. Ancak projelerin ikisi de hayata geçirilememiştir.³

Tanzimat Dönemi'nin büst ve heykel alanındaki en radikal hamlesi Sultan Abdülaziz'den (1861-1876) gelmiştir. 1867 yılında çıktığı Avrupa seyahatinde gittiği ülkelerde gördüğü heykellerden etkilenen padişah, dönüşünde İngiliz heykeltıraş Charles F. Fuller'e büstünü⁴ ve bizzat poz vererek at üzerindeki ilk heykelini yaptırmıştır.⁵ 1872 yılında tamamlanarak Abdülaziz'in tüm fiziksel özellikleri, giyim tarzı ve saltanat koşullarıyla donatılan heykel, bitirildikten sonra ilk olarak Beylerbeyi Sarayı'na konmuş, padişahın tahttan indirilmesinin ardından Topkapı Sarayı'na taşınmıştır.

¹ Tanzimat Dönemi'nden önce özellikle Kanunî Sultan Süleyman devri sadrazamlarından Pargalı İbrahim Paşa, heykelin ülkeye girişi ile ilgili çeşitli girişimlerde bulunmuş ve Mohaç Seferi'nden dönerken Budapeşte'den getirdiği heykelleri İstanbul'un bazı yerlerine ve Sultanahmet'teki sarayına koydurmuştur. Ancak bu durum toplum tarafından hoş karşılanmamış, tenkit ve hicivlere konu olmuştur. Bunun üzerine heykeller buldukları yerlerden kaldırılmıştır. Meriç Hızal, “Cumhuriyet Döneminde Heykelcilik”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 886.

² Tamer Başoğlu, “Türk Heykel Sanatı”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 896; Mevlüt Çelebi, **Dünden Bugüne Taksim Cumhuriyet Anıtı**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2005, s. 9. İslamiyet öncesi Türk kültür tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Bahaeddin Ögel, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.

³ Aylin Tekiner, **Atatürk Heykelleri Kült, Estetik, Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 35.

⁴ Sultan Abdülaziz'in büstü, günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi'nde korunmaktadır. Kıvanç Osma, **Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 20.

⁵ Vildan Çetintaş, “Türk Heykel Sanatının Gelişim Aşamasında Abdülaziz Dönemi (1861-1876) Etkinlikleri”, **38. Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları (ICANAS): Tarih ve Medeniyetler Tarihi**, Cilt: 2, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, s. 932.

1922 yılında Abdülmecid Efendi, heykeli bu defa Topkapı Sarayı'ndan aldirarak Üsküdar Bağlarbaşı'ndaki köşküne getirtmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeniden Topkapı Sarayı'na nakledilen heykel, günümüzde ise ilk konulduğu yerde yani Beylerbeyi Sarayı'nda sergilenmektedir.⁶

Heykeltçilik alanındaki bir başka önemli olay, 1882 yılında Beyoğlu'nda açılan “Balmumu Heykeller Sergisi”dir. İtalyanlar tarafından düzenlenen serginin ziyaret edilmesinde bir sakınca görülmediği, halka gazeteler aracılığıyla duyurulmuştur.⁷ Oldukça dikkat çekici olan bu gelişme, Sultan Abdülaziz'in 1872 yılında tamamlanan heykelinin saray duvarlarının arkasına saklanmasına⁸ neden olan anlayışın kırılmak istenmesi olarak yorumlanabilir.⁹ Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin heykel sanatı alanındaki en önemli ve kalıcı girişimi, 1883 yılında kurulan “Sanayi-i Nefise-i Şahane Mektebi” olmuştur. Resim, heykel, mimarlık ve gravür eğitiminin verildiği okulda, heykel bölümüne de diğer kısımlarda olduğu gibi yedi yıllık idadi mezunları veya bu düzeyde bir sınavı jüri önünde geçebilen kişiler kabul edilmiştir. Sanayi-i Nefise Mektebi, Batılı tarzda eğitim veren bir kurum olmasının yanı sıra İslam inanç sistemine ters düştüğüne inanılan heykel sanatının da öğretildiği bir okuldur. Dolayısıyla bu girişim, devlet açısından büyük bir atılım ve cesaret örneği olarak kabul edilebilir. Zira toplumun heykel fikrine alışması kolay olmamıştır. Sanayi-i Nefise Mektebi bünyesinde açılan heykel bölümünün kadro cetveline “oymacılık” adıyla kaydedilmesi ve heykel sanatının toplum hayatına etkili şekilde giremeyerek yalnızca akademide öğretilmesi bunun açık göstergeleridir.¹⁰

II. Meşrutiyet'in 1908 yılında ilan edilmesinden sonra, İstanbul ve diğer kentlerde anıtlar görülmeye başlamıştır. 31 Mart Olayı anısına dikilen “Şişli Abide-i Hürriyet Anıtı” (1909-1911) ve tarımda yararlılık gösteren kadınların anısına yapılması düşünülen “Konya Ziraat Anıtı” (1915-1916) bunun ilk örneklerindedir. Her iki anıt da Mimar Muzaffer Bey tarafından

⁶ Kıymet Giray, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Heykel Sanatının Gelişim Çizgisi”, **Osmanlı** **11**, ed.: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 492-493.

⁷ Mevlüt Çelebi, **İzmir Gazi Heykeli**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 2.

⁸ Mustafa Cezar, “XIX. Yüzyıl Türkiye'sinde Heykel Plastikliği Sorunu”, **Hürriyet Gösteri**, Sayı: 66, İstanbul, Mayıs 1986, s. 84.

⁹ Parten ve Yavuz'a göre “Balmumu Heykeller Sergisi”, iktidarın gizlemek zorunda kaldığı heykeli ilk kez bu şekilde toplumla paylaşma cesareti gösterdiği sergidir. Arzu Parten-Seda Yavuz, “Kültür Politikaları Bağlamında Türk Heykel Sanatı”, **Kocaeli Üniversitesi Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, Kocaeli, 2005, s. 147.

¹⁰ Tekiner, **a.g.e.**, s. 38-39; Osma, **a.g.e.**, s. 20.

tasarlanmıştır.¹¹ Bunlardan Konya Ziraat Anıtı, Cihan Harbi'nin zorlu koşulları nedeniyle tamamlanamamıştır. Ancak kaidesi, ilerleyen yıllarda Cumhuriyet Türkiyesi'nin Konya'daki ikinci Atatürk heykelinin taşıyıcısı olarak kullanılmıştır.¹² 1914 yılında ise Fatih'te, İstanbul-Kahire arasında düşen uçakta şehit olanların anısına "Tayyare Şehitleri Abidesi" yapılmıştır.¹³ Yine aynı dönemde, Sivas'ı Zara-Refahiye üzerinden Erzincan'a bağlayan yol güzergahında bulunan Hafik'e, Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Gazi'nin bir heykeli¹⁴ dikilmiştir. Kaynaklarda açılış tarihi tam olarak tespit edilemeyen; ancak 1915-1916 yılları arasında tamamlandığı tahmin edilen¹⁵ heykelin, Sivas Valisi Muammer Bey'in talimatıyla Kevork isimli bir Ermeni ustaya yaptırıldığı düşünülmektedir.¹⁶ Cumhuriyet öncesinde Anadolu'nun sessiz sedasız bir kasabasında yapılan ilk heykel olması bakımından ayrı bir öneme haiz olan bu eser¹⁷, 1936 yılında dönemin Sivas Valisi Nazmi Toker tarafından yıktırılmıştır.¹⁸

Millî Mücadele Sonrasında Yeni Düzenin Heykel Sanatına Bakışı

Türkiye'de heykellerin ve anıtların herhangi bir engele maruz kalmadan günlük hayata girebilmesi, ancak Millî Mücadele'den sonra ve Atatürk

¹¹ Osma, **a.g.e.**, s. 21.

¹² Tekiner, **a.g.e.**, s. 40.

¹³ Mevlüt Çelebi, "Manisa Atatürk Heykelinin Tarihçesi", **Geçmişten Günümüze Manisa**, Cilt: II, ed.: Ferhat Berber-H. Harika Durgun-Betül Aydoğan, Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa, 2018, s. 1060.

¹⁴ Kaynaklarda bu eserin, "heykel" mi, "büst" mü yoksa "anıt-büst" mü olduğu konusunda farklılıklar mevcuttur. Gültekin Elibal, eserden, "büst" olarak söz etmektedir. Gültekin Elibal, **Atatürk ve Resim Heykel**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1973, s. 42. Aylın Tekiner'e göre de eser bir "büst"tür. Tekiner, **a.g.e.**, s. 42. Konu hakkında ilk yazıyı kaleme alan Osman Ergin'e göre ise bu eser bir "heykel"dir. Osman Ergin, "Türkiye'de Dikilen İlk Heykel", **Tarih Dünyası**, Cilt: 2, Sayı: 14, 1 Kasım 1950, s. 586-590. Konu hakkında spesifik çalışmalar yapan Mevlüt Çelebi de eseri "heykel" olarak nitelendirmektedir. Mevlüt Çelebi, "Osman Gazi'nin Heykeli Hakkında Bazı Notlar", **Prof. Dr. Necmi Ülker'e Armağan**, haz.: Nilgün Nurhan Kara-Latif Daşdemir-Özer Küpeli, Meta Basım Yayım, İzmir, 2008, s. 159-171. Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Anadolu Bölgesi'ne seyahat eden ünlü yazar Ahmet Rasim de eseri "heykel" olarak vasıflandıranlar arasındadır. Ahmed Rasim, "Anadolu'da İlk Heykel", **Türk Dünyası**, Sayı: 17, 6 Eylül 1919, s. 1. Haluk Çağdaş ise eserden "anıt-büst" olarak bahsetmektedir. Haluk Çağdaş, "Türk Heykelciliği Açısından Sivas'ta Yapılan İlk Anıt-Büst", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 24, Sayı: 144, Aralık 1995, s. 32-35.

¹⁵ Çelebi, "Osman Gazi'nin Heykeli Hakkında Bazı Notlar", s. 166. Osman Ergin, heykelin 1914-1918 yılları arasında dikildiğini söyleyerek daha genel bir ifade kullanmıştır. Ergin, **a.g.m.**, s. 589.

¹⁶ Elibal, **a.g.e.**, s. 47; Tekiner, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁷ Çelebi, "Osman Gazi'nin Heykeli Hakkında Bazı Notlar" s. 171.

¹⁸ Osma, **a.g.e.**, s. 22.

sayesinde mümkün olabilmiştir.¹⁹ İlk olarak 1922 yılında, Büyük Millet Meclisi'nin önündeki Hakimiyet-i Milliye (Ulus) Meydanı'na Mustafa Kemal Paşa'nın at üzerindeki bir heykelinin yapılması için kampanya başlatılmıştır. Takiben Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey'in başkanlığında, abideler inşa ettirmek, tablolar çizdirmek ve bu eserleri korumak amacıyla "Zafer Abidesi Komitesi" teşkil edilmiştir.²⁰ Yine aynı dönemde İzmir'de bir "Gazi heykeli" yaptırmak için girişimlerde bulunulmuştur.²¹ Mustafa Kemal Paşa'nın 22 Ocak 1923 tarihinde güzel sanatlara yönelik yaptığı bir konuşma ise Türkiye'de heykel sanatının yeni bir boyut kazanmasına vesile olmuştur. Bursa Şark Sineması'nda âbidâta dair olan bir soru üzerine söz alan Paşa, konu hakkındaki düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Âbidâtın bahseden arkadaşımızın maksadı heykel olsa gerektir. Dünyada mütemeddin, müterakki ve mütekâmil olmak isteyen herhangi bir millet behemehal heykel yapacak ve heykeltraş yetiştirecektir. Âbidatın şuraya buraya hâtırat-ı tarihiye olarak rezkinin mugayir-i din olduğunu iddia edenler, ahkâm-ı şeriyeyi lâyıkiyle tettebbu ve tetkik etmemiş olanlardır. Cenab-ı Peygamber'in din-i İslâm'ı tesisinden bu âna kadar bin üçyüz bu kadar sene geçmiştir. Hazreti Peygamber'in evamir-i ilâhiyeyi tebliği esnasında muhataplarının kalp ve vicdanında putlar vardı. Bu insanları tarik-i hakka davet için evvelâ o taş parçalarını atmak ve bunları ceplerinden ve kalplerinden çıkarmak mecburiyetinde idi. Hakayik-i İslâmiye tamamıyla anlaşıldıktan ve hasıl olan kanaat-i vicdaniye kuvvetli hadîsat ile de teyyüd eyledikten sonra bir takım münevver insanların böyle taş parçalarına taâbüdünü farz ve zan etmek âlem-i İslâm'ı tahkir etmek demektir. Münevver ve dindar olan milletimiz terakkinin esbabından biri olan heykeltraşlığı âzami derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesi ecdadımızın ve bundan sonra yetişecek evlâtlarımızın hâtıratını güzel heykellerle dünyaya ilân edecektir. Bu işe çoktan başlanmıştır. Meselâ Sivas'tan Erzurum'a giderken yol üzerinde güzel bir heykele tesadüf edersiniz. Sonra Mısırlılar İslâm değil midir? İslâmlık, yalnız Türkiye ve Anadolu halkına mı münhasırdır? Seyahat edenler pekâlâ bilirler ki, Mısır'da birçok eâzımın heykelleri vardır. Milletimiz din ve dil gibi kuvvetli iki fazilete maliktir. Bu faziletleri hiçbir kuvvet, milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamamıştır ve alamaz. İnsanlar mütekâmil

¹⁹ Çelebi, **Dünden Bugüne Taksim Cumhuriyet Anıtı**, s. 10.

²⁰ Komitenin üyeleri arasında Antalya Mebusu Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Bolu Mebusu Dr. Fuad (Umay), İstanbul Mebusu Ali Rıza (Bebe) ve Eskişehir Mebusu Eyüp Sabri (Akgöl) gibi önemli isimler bulunmaktadır. “Ankara'da Zafer Abidesi Komitesi”, **Vakit**, nr. 1807, 23 Kanun-ı Evvel 1922, s. 1.

²¹ Çelebi, **İzmir Gazi Heykeli**, s. 3.

olmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir millet ki resim yapamaz, bir millet ki heykel yapamaz, bir millet ki fennin icap ettirdiği şeyleri yapamaz; itiraf etmeli ki o milletin tarik-i terakkide yeri yoktur. Halbuki bizim milletimiz, evsaf-ı hakikiyesiyle mütemeddin ve müterakki olmaya lâyıktır ve olacaktır...”²²

Zikredilen konuşma bir yandan anıt ve heykel yapımının İslâm diniyle çelişmeyeceğine dikkat çekerken diğer yandan heykel sanatının yalnızca belirli şehirlerle sınırlı kalmayacağı²³ mesajını vermiştir. Özellikle Cumhuriyet'in ilânından sonra Atatürk heykeli veya onu içeren eserler inşa ettirmek rejime bağlılığın bir ifadesine dönüşmüş ve Türkiye'nin hemen her şehrinde bu konuda girişimler başlatılmıştır.

İstanbul'da Atatürk Heykeli Yaptırmak İçin İlk Girişimler

İstanbul, Atatürk'ün anıt ve heykellerinin yapılması teşebbüslerinde diğer şehirlere göre daha hızlı hareket etmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul arasında, Kurtuluş Savaşı yıllarında zayıflayan bağın yeniden kuvvetlendirilmek istenmesidir.

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından bürokrasisi ve yerel yönetimleriyle eski nüfuzunu ve baş şehir olma özelliğini muhafaza etmeye çalışan İstanbul, bu minvalde mücadelenin lideri ile olan ilişkilerini güçlendirmenin de yollarını aramıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın 16 Ocak 1923 tarihinde İzmit'te yaptığı açıklamalar, düşünülen aksine İstanbul'un eskisi gibi hükümet merkezi olmayacağını ilk sinyallerini vermiştir. Zira Paşa, basına verdiği demeçte İstanbul hakkındaki düşüncelerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

“İstanbul en güzel şehrimiz, en kıymetli hazinemizdir. İşgal altında bulunduğu müddet zarfında bütün Anadolu onun elemine taşıdı. Hâlâ işgal ızdırabından kurtulamamış olan İstanbul'u ve İstanbul halkını düşünüyoruz. Fakat bu muhabbetimiz mutlaka onun hükümet merkezi olması şeklinde tecelli etmemelidir. İstanbul'un

²² **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 70.

²³ Bursa'daki konuşmanın ardından ilk anıt, Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından Dumlupınar'da yapılmıştır. Koyunoğlu, bu konudaki anısını şu cümlelerle aktarmaktadır: “1923 Mayıs ayı sonları idi. Akşam Keçiören'de bir evde Gazi bana dönerek ve cebinden bir not çıkararak, ‘yeni kurulacak devletin ilk anıtı Dumlupınar'da yapılacak. Adı da Şehit Asker Anıtı olacak’ dedi ve notu bana uzattı. Emir gereğince Dumlupınar'a gittim. Anıtı yaptım. Toprakta çıkan bir kol Türk Sancağı'nı dik tutuyordu. 1924 yılında anıt kendileri tarafından açıldı. Çok beğenmişlerdi.” Osma, **a.g.e.**, s. 23.

hükümet merkezi olmaması ona karşı ne sevgimizi tenkis eder ne de alakâmızı...”²⁴

Bu konuşmadan bir ay kadar sonra 28 Şubat 1923'te Cemiyet-i Umumiye-i Belediye tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya oybirliği ile fahri İstanbul hemşehriliği verilmiştir. Böylece İstanbul halkı, mücadelenin liderine olan bağlılığını ve sevgisini göstermiştir.²⁵ Fakat bu nazik jest İstanbul'un başkent olarak kalmasını sağlamaya yetmemiş²⁶, devletin yeni merkezi 13 Ekim 1923 tarihi itibarıyla Ankara olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, 1923 yılından itibaren çeşitli gerekçelerle İstanbul'a davet edilse de 1 Temmuz 1927 tarihine kadar şehre ziyarette bulunmamıştır. Aradan geçen dört yıl boyunca kamuoyu gündemini sürekli meşgul eden mesele, bir süre sonra öyle bir hal almıştır ki dönemin İstanbul Şehremini Operatör Emin (Erkul)²⁷ Bey, basına; “*Gazi Paşa Hazretleri İstanbul'u ve İstanbul ahalisini seviyorlar, hem çok seviyorlar. Esasen İstanbul'u sevmemelerine hiçbir sebep yoktur. İstanbul'a şimdiye kadar teşrif etmemelerinin sebebi bir tesadüften başka bir şey değildir.*”²⁸ demecini vermek durumunda kalmıştır.

²⁴ Bilâl N. Şimşir, **Ankara... Ankara... Bir Başkent'in Doğuşu**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 225.

²⁵ **Kılıç Ali'nin Anıları**, der.: Hulûsi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 201.

²⁶ Şimşir, **a.g.e.**, s. 226.

²⁷ Operatör Emin (Erkul) Bey, 1881 yılında bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Serfiçe Sancağı'nın Grebene kazasında doğmuştur. İlk tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek sırasıyla Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi ve Çengelköy İdadisi'nden mezun olmuştur. Yüksek tahsilini Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'de tamamlamış ve 6 Aralık 1905 tarihinde yardımcı tabip yüzbaşı rütbesiyle Gülhane Askerî Hastanesi cerrahi servisinde asistan olarak göreve başlamıştır. Milli Mücadele döneminde II. İnönü Harbi'ne kadar Batı Cephesi'nin tek operatörü olarak görev yapan Emin Bey, aynı zamanda Birinci Meclis'e Bursa Mebusu olarak seçilmiştir. 1924-1926 yılları arasında Cumhuriyet yönetiminin İstanbul'a atadığı ilk şehremini olmuştur. Görevde kaldığı süre içerisinde şehre birçok önemli hizmette bulunan Emin Bey, 3 Haziran 1964 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Operatör Emin Bey hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Umut Dere, “Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği”, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2018. Operatör Emin (Erkul) Bey'in İstanbul Şehremini olarak yürüttüğü faaliyetlerle ilgili kaleme aldığı anıları için ayrıca bkz. Operatör Emin Erkul, **Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar**, (Yay. Haz. Umut Dere), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2020.

²⁸ “Emin Bey Ankara'dan Avdet Etti”, **Cumhuriyet**, nr. 368, 17 Mayıs 1925, s. 2. Mustafa Kemal Paşa-İstanbul ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Eminaalp Malkoç, **Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)**, Derin Yayınları, İstanbul, 2014, s. 155-183.

1923-1927 yılları arasında Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul ile arasına koyduğu "mesafe", Şehremini Emin Bey'e göre bir "tesadüften" ibaret olsa da belirtildiği üzere fiiliyatta bu bağın yeniden güçlendirilmesi için yoğun çaba harcanmıştır. Diğer yandan Cumhuriyet idaresinin çağdaşlaşma hedefi çerçevesinde heykel sanatına verdiği önemin bilincinde olan İstanbul Şehremaneti, Gazi Paşa'nın heykelinin dikildiği ilk şehir olma vasfını kazanabilmek amacıyla birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda ilk olarak Sarayburnu'nda bir Atatürk heykeli yapılmasına karar verilmiş, ardından eserin yapım işlerini yürütmek için belediye bünyesinde komisyon kurularak çalışmalara başlanmıştır.²⁹

İstanbul'a bir Atatürk heykeli yapılmasında bahsedilen nedenler kadar Şehremini Emin Bey'in heykel sanatına bakışı da önemli bir rol oynamıştır. Emin Bey, heykel yapımını medeniyetin bir parçası olarak görmüş ve 1960 yılında *Hürriyet* gazetesinde kaleme aldığı yazısında konu hakkındaki düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

"...1908 senesinde ve Meşrutiyet'i takip eden aylarda, ilk defa Avrupa seyahatine çıkmış ve Budapeşte'de toplanan Cerrahî Kongresi'ne katılmışım. Budapeşte'de bulunduğum on beş gün zarfında en çok dikkatimi çeken şey, Tuna Nehri üzerindeki köprülerle heykellerin yüksekliği ve güzelliği oldu. Kongre kapandıktan sonra gittiğim Viyana, Berlin ve Hamburg ile sonraları seyahat etmiş olduğum hemen bütün Avrupa şehirleri ile Amerika'da görmüş olduğum heykeller, dimağımda nakşedilmiş bulunan Budapeşte heykellerini unutturamadı ve memleketimizde bu gibi medenî eserlere sahip olmak arzusunu daima kamçıladi durdu!..."³⁰

Geçmişte gördüklerinin zihnindeki etkisiyle Sarayburnu'nda inşa edilmesi düşünülen heykel fikrini Gazi Mustafa Kemal Paşa ile de paylaşan Emin Bey, Cumhurbaşkanı ile aralarında geçen diyalogu ise şu cümlelerle aktarmıştır:

"Nihayet Şehremini olarak İstanbul'a geldikten sonra şehrin imar işleri ele alınmıştı. İstihsal kudretini çoğaltarak bütçesini arttırmak suretiyle şehre birçok faydalı işler başarılmıştı. Bu meyanda heykel fikrine de yer vererek günün birinde Ankara'da Atatürk'ün sofrasında heykellerini rekzetme şerefini belediyemize vermelerini

²⁹ Hüseyin Gezer, **Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s. 86; Oktay Aslanapa, **Türkiye'de Avusturyalı Sanat Tarihçileri ve Sanatkârlar**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 45.

³⁰ Operatör Emin Erkulseiyitoğlu, "Sarayburnundaki Atatürk Heykelinin Aksaray Meydanına Nakli Düşüncesi Münasebetiyle", **Hürriyet**, nr. 4457, 25 Eylül 1960, s. 2.

rica etmiştim. Ricam kabul olununca mahallinin Sarayburnu olmasını ileri sürmüştüm. Cevaben: ‘Bu işi mütehasıslarla ve arkadaşlarıyla tetkik ve münakaşa etmelisin’ demişti. Ben de, ‘Paşam: bizlerin bu hususta hayli tetkikatımız var. Bilhassa burasını ileri sürmekteki maksadımız, arkaya düşen Topkapı Sarayı olduğunu söyleyince: ‘Pekâlâ’ diyerek gülümsemişti.’³¹

Emin Bey’in Mustafa Kemal Paşa ile olan diyalogunda dikkat çeken husus heykelin inşası için neden Sarayburnu’nun seçildiği ile ilgilidir. Bazı kaynaklarda Sarayburnu’nun Atatürk’ün Samsun’a hareket ettiği nokta olması sebebiyle tercih edildiği belirtilirken³² Emin Bey ise; “Bu heykelin vaziyeti itibarıyla sırtı Topkapı Sarayı’na çevrilmiş oluşu saltanatın tarihe karışmış olduğu mânasına gelmektedir.”³³ diyerek seçimi tarihsel ve ideolojik bir çerçeveden açıklamıştır. 1925-1926 yıllarında Atatürk’ün Samsun’a çıktığı tarih olan 19 Mayıs’ın törensel bir anlamı olmadığı göz önünde bulundurulduğunda yer seçimi ile ilgili olarak Emin Bey’in açıklamaları daha anlamlı hale gelmektedir.

İstanbul Şehremaneti, heykel fikrinin Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul görmesinin ardından Cemiyet-i Umumiye-i Belediye’den tahsisat olarak çalışmalarını hızlandırmış ve eseri vücuda getirecek sanâtkar bulma arayışına girmiştir. Aynı dönemde kanalizasyon sistemi tetkikatı için yanındaki bir heyetle Avrupa’ya giden Şehremini Emin Bey, Macaristan’da meşhur heykeltıraş Heinrich Krippel³⁴ ile tanışmış ve kendisini İstanbul’a davet etmiştir.³⁵ Krippel, 7 Haziran 1925 tarihinde İstanbul’a gelerek Emin Bey’i ziyaret etmiş ve yapılması planlanan heykelin inşa tarzı hakkında bilgi

³¹ Operatör Emin Erkulseiytoğlu, “Sarayburnundaki Atatürk Heykelinin Aksaray Meydanına Nakli Düşüncesi Münasebetiyle”, **Hürriyet**, nr. 4457, 25 Eylül 1960, s. 2.

³² Neşe G. Yeşilkaya, “Osmanlı’da ve Cumhuriyet’te Anıt-Heykeller ve Kentsel Mekân”, **Sanat Dünyamız**, Sayı: 82, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Kış 2002, s. 149; Çelebi, **İzmir Gazi Heykeli**, s. 5.

³³ Operatör Emin Erkulseiytoğlu, “Sarayburnundaki Atatürk Heykelinin Aksaray Meydanına Nakli Düşüncesi Münasebetiyle”, **Hürriyet**, nr. 4457, 25 Eylül 1960, s. 2.

³⁴ Heinrich Krippel, 27 Eylül 1883 tarihinde Viyana’da doğmuştur. Heykel öğrenimini Viyana Güzel Sanatlar Akademisi’nde tamamlamıştır. Birinci Cihan Harbi’nde asker olarak görev almasından dolayı çalışmalarına ancak 1918 yılından sonra başlayabilmiştir. 1925-1938 tarihleri arasında Türkiye’de çeşitli heykeller inşa etmiştir. Bütün heykellerini Viyana’daki atölyesinde yaparak bronza döktürmüş sonrasında bu heykeller parçalar halinde Türkiye’ye taşınarak yerlerine monte edilmiştir. 1938 yılında tekrar Türkiye’ye dönmek üzere Viyana’ya gitmiş İkinci Cihan Harbi’nin patlak vermesi üzerine ise orada kalmıştır. 5 Nisan 1945 tarihinde vefat etmiştir. Nurullah Berk-Hüseyin Gezer, **50 Yıllık Türk Resim ve Heykeli**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973, s. 47-51.

³⁵ “Gazi Paşa’nın Heykeli”, **Cumhuriyet**, nr. 428, 19 Temmuz 1925, s. 1; Operatör Emin Erkulseiytoğlu, “Sarayburnundaki Atatürk Heykelinin Aksaray Meydanına Nakli Düşüncesi Münasebetiyle”, **Hürriyet**, nr. 4457, 25 Eylül 1960, s. 2.

almıştır. Ardından Sarayburnu'na geçerek birtakım incelemelerde bulunan sanatçı, basına verdiği demeçte Gazi Paşa'nın heykellerini yapmak üzere davet edilmesinin kendisi için büyük bir iftihar kaynağı olduğunu belirtmiştir. Diğer yandan heykelin tarz ve şeklinin Mustafa Kemal Paşa tarafından izhar buyurulacak arzuya tabi olduğunu ifade eden heykeltraş, heykelin dikilmesi için düşünülen mahallin de çok münasip olduğunu beyan etmiştir.³⁶

Krippel, İstanbul'daki incelemelerinin ardından 9 Haziran 1925 tarihinde Gazi Paşa'yı görmek ve Sarayburnu'nda yapılacak heykel için kendisinden poz almak üzere Ankara'ya hareket etmiştir.³⁷ Ünlü heykeltraş, Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşmasını ve Paşa'nın kendisine olan yaklaşımını ise dönemin Şehremini Emin Bey'e şu cümlelerle anlatmıştır:

“Riyaseticumhur Başyaveri Rüsuhi Bey'e hitaben olan mektup ve bir belediye memuru ile birlikte Çankaya'ya gittik. Atatürk'ün çiftlikte olduğunu söylediler; maksadımızı anlattık ve mektubu gösterdik. Çiftliğe telefon edildi, bir müddet sonra çiftliğe gitmemiz emri geldi. Bize oraya gittiğimiz zaman, Atatürk'ün traktörle tarla sürdüğünü söylediler ve bizi tarlanın kenarına götürdüler. Biz de sürülü tarlada yürümeye başladık; biraz yaklaşıncı tabanca elinde Rüsuhi Bey yanımıza geldi, hemen mektubu uzattık ve beni Atatürk'ün yanına götürdü. Beni iltifatla karşılayan Atatürk'ün karşısında ne yapacağımı şaşırtdım! Hep birlikte çiftlik köşküne geldik. Benimle Fransızca konuştu ve ilk pozu büyük bir nezaket ve samimiyet içinde vermek lûtfunda bulunduğu gibi müteakip pozlar da aynı sadelik içinde geçti.”³⁸

Krippel'in Ankara'ya gidişinden bir ay kadar sonra gazetelerde heykeltraşın tamamladığı numuneler üzerinde haberler çıkmaya başlamıştır. *Cumhuriyet* gazetesi, Krippel'in tamamladığı ilk Atatürk büstünü birinci sayfadan paylaşmış ve bundan başka sanatçının, Gazi Paşa'nın biri at üstünde diğeri tohum saçarken olmak üzere iki heykelini daha yapmakta olduğunu duyurmuştur. Bahsedilen eserlerin de yakın zamanda

³⁶ “Gazi'nin Heykeli”, *Cumhuriyet*, nr. 390, 8 Haziran 1925, s. 1; “İstanbul Gazi Paşa'nın Heykelleriyle Tezyin Ediliyor”, *İkdam*, nr. 10120, 8 Haziran 1925, s. 1; “Reis-i Cumhur Hazretlerinin Heykeli”, *Hakimiyet-i Milliye*, nr. 1445, 8 Haziran 1925, s. 1.

³⁷ “Gazi Paşa'nın Heykeli”, *Cumhuriyet*, nr. 392, 10 Haziran 1925, s. 2; “Gazi Paşa'nın Heykeli Ne Zaman Yapılacak”, *İkdam*, nr. 10122, 10 Haziran 1925, s. 2.

³⁸ Operatör Emin Erkulseiyitoğlu, “Sarayburnundaki Atatürk Heykelinin Aksaray Meydanına Nakli Düşüncesi Münasebetiyle”, *Hürriyet*, nr. 4457, 25 Eylül 1960, s. 2.

tamamlanacağı belirtilirken asıl büyük heykelin ise bu aşamadan sonra inşa edilmeye başlanacağı açıklanmıştır.³⁹

Haberden bir hafta sonra Ankara'daki mesaisini tamamlayan Krippel, yaptığı modellerin numuneleriyle birlikte İstanbul'a gelmiş⁴⁰ ve 18-19 Temmuz 1925 tarihlerinde çalışmalarını Galata Merkez Rıhtım Hamı'nda teşhir etmeye karar vermiştir.⁴¹ Sergi vesilesiyle basına beyanatta bulunan ünlü heykeltıraş, gazetelerin "asıl büyük heykel" olarak nitelendirdiği Sarayburnu heykelini üç metre üzerine yapacağını ve eserde Gazi Paşa'nın sivil olarak tasvir edileceğini açıklamıştır. Ayrıca Gazi Paşa'nın heykele müsait bir siması olduğunu ve kendisine çok güzel poz verdiğini belirten sanatçı, bundan dolayı İstanbul için hazırlanan heykelin oldukça ayrıntılı ve pürüzsüz bir surette ortaya çıktığını ifade etmiştir.⁴²

Krippel'in beyanatı, İstanbul ve Ankara dışında Gazi Paşa'nın heykellerini yaptırmak için başka şehirlerin de girişimlerde bulunduğunu göstermiştir. Türkiye'ye, İstanbul Şehremini Emin Bey'in teklifiyle geldiğini belirten heykeltıraş, Ankara'da çalışmalarına devam ettiği esnada Konya Belediye Reisi ile de görüştüğünü ve davet üzerine şehre gittiğini beyan etmiştir. Yaptığı incelemeler sonucunda Konya'da altı metre üzerine bir Gazi heykeli inşa etmeyi planladığını duyuran sanatçı, bu eserde ise Paşa'nın askerî üniformasıyla tasvir edileceğini açıklamıştır. İleride sipariş edilmesi ihtimaline karşı Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın "Sakarya" isimli atının bir numunesini de imal ettiğini dile getiren Krippel, beyanatını; "eğer eserim Büyük Gazi'nin dehasındaki azametın küçük bir kısmını olsun ifade edebilirse kendimi muvaffak olmuş addedeceğim." diyerek noktalamıştır.⁴³

³⁹ "Gazi Paşa'nın Heykeli", *Cumhuriyet*, nr. 419, 10 Temmuz 1925, s. 1.

⁴⁰ *Cumhuriyet* gazetesi tarafından Krippel'in yakın zamanda İstanbul'a geleceği 13 Temmuz 1925 tarihinde kamuoyuna duyurulmuştur. "Gazi'nin Heykeli", *Cumhuriyet*, nr. 422, 13 Temmuz 1925, s. 1.

⁴¹ "Gazi'nin Heykeli", *Cumhuriyet*, nr. 427, 18 Temmuz 1925, s. 2; "Gazi Paşa'nın Heykeli", *İkdam*, nr. 10157, 18 Temmuz 1925, s. 3.

⁴² Diğer yandan Krippel, yapmış olduğu numunelerin Gazi Paşa tarafından çok beğenildiğini ifade etmiş ve Paşa ile aralarında geçen diyalogu şu cümlelerle aktarmıştır: "...Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin şimdiye kadar muhtelif heykelleri ve resimleri yapıldığı halde kendileri bunlardan memnun olmamışlardır. Gazi Hazretleri bana dediler ki: Şimdiye kadar bana benzetilmek üzere yapılan birçok şeyler var. Onların ben olduğunu bilmiyorum. Fakat bu benim." "Gazi Paşa'nın Heykeli", *Cumhuriyet*, nr. 428, 19 Temmuz 1925, s. 1.

⁴³ "Gazi Paşa'nın Heykeli", *Cumhuriyet*, nr. 428, 19 Temmuz 1925, s. 1.

Temel Atma Töreni

Krippel, Temmuz ayının sonlarına doğru İstanbul'da inşa edilecek heykeli vücuda getirmek üzere Viyana'ya hareket etmiş, bir ay kadar sonra ise şehrin idarecileri tarafından Sarayburnu'nda Atatürk heykelininin temel atma töreni gerçekleştirilmiştir. 25 Ağustos 1925 günü saat 10:00'da düzenlenen törene, İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey, İstanbul Şehremini Operatör Emin Bey, Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, İstanbul Mebusu Hakkı Şinasi Paşa, Yusuf Akçura, Hariciye Murahhası Nusret Bey ve Polis Müdürü Ekrem Bey gibi şehrin önde gelen isimleri katılmıştır.⁴⁴ Tören saatinde davetliler heykelin dikileceği alana gelmişler ve temele konulmak üzere celi hat ile yazılmış olan şu vesikayı imzalamışlardır:

“Vatanı izmihlalden, Türk'ü sefalet ve zilletten kurtaran en büyük Gazi, Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin teyid ve tevkiri nam-ı celili için, bugün işbu abidenin vaz'-ı esâs resmi icra kılındı.”
25 Ağustos 1341. Salı. Saat 10.⁴⁵

Muhafaza edilmek üzere bir kaba konulan vesika, Şehremini Emin Bey tarafından bir taş içerisine yerleştirilmiş ve etrafı çimentolu harçla kapatılmıştır. Emin Bey'den sonra İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey ve Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa da temele inerek vesikanın üstünü teberrüken çimento ile sıvamışlardır. Merasimin tamamlanmasının ardından Şehremini Emin Bey günün anlam ve önemine binaen şu konuşmayı yapmıştır:

“Muhterem Hüzûr-ı Kiram;
Bugün Türklüğün hakiki müncisi muhterem Reis-i Cumhuremiz Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin buraya rekz edilecek heykellerinin zeminine aid ilk temel taşı vaz eylemekle mübâhiyim. Cenab-ı Hak'tan büyük Gazi'ye İstanbul'un medyun bulunduğu minnet ve şükranı tarih ve ahlâfa nakle hizmet edecek olan bu heykelin ankarib itmam ve rekzini nasib etmesini tazarru ederim.”⁴⁶

Şehremininin konuşmasının ardından davetlilere pastalar, dondurmalar ve limonatalar ikram edilmiştir. Diğer yandan Emin Bey, merasim

⁴⁴ “Sarayburnu Parkı'nda Dünki Merasim”, **İkdam**, nr. 10196, 26 Ağustos 1925, s. 1-2; “Sarayburnu'nda Rekz Edilecek Heykel”, **Cumhuriyet**, nr. 466, 26 Ağustos 1925, s. 1.

⁴⁵ İstanbul Şehremaneti Mecmuası'nda 1341 tarihi sehven 1331 olarak yazılmıştır. “Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Heykelinin Temel Taşı Koyma Merasimi”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, Sayı: 12, Ağustos 1341 (1925), s. 426.

⁴⁶ “Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Heykelinin Temel Taşı Koyma Merasimi”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, Sayı: 12, Ağustos 1341 (1925), s. 426.

dolayısıyla Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya da bir telgraf göndererek düşüncelerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

“Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Zât-ı âli-i riyasetpenahilerine karşı Türklüğün ebedi minnet ve şükranını ifade ve nam-ı bülend-fehimanelerini ilayevmi'l-kıyame nesilden nesle nakil ve isal edecek olan heykel zemininin ilk temel taşını bugün merasim-i fevkalâde ile vaz eylediğimi büyük bir sevinç ve fahr ile arz ve bu vesile ile de tazimat-ı mahsusamı takdim ve tekrar eylerim efendim hazretleri.”⁴⁷

Gazi Paşa da Emin Bey'e cevaben 26 Ağustos 1925 tarihinde şapka inkılâbı için İnebolu'da bulunduğu sırada gönderdiği telgrafında, İstanbul halkına heykelini ilk olarak rezk etme teşebbüslerinden dolayı teşekkürlerini sunmuştur.⁴⁸

Heykelin Büyüklüğü ve Konumu Hakkında Yapılan Tartışmalar

İstanbul'a bir Atatürk heykeli dikilmeden önce de sonra da eserin nereye inşa edilmesi ve nasıl olması gerektiği hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Basında bu meseleyi ilk tartışmaya açan yayın organı ise *Resimli Gazete* olmuştur. Aslında *İkdam* gazetesinin 27 Şubat 1926 tarihli nüshasında, heykelin tamamlandığı ve yakın zamanda Sarayburnu'ndaki kaideye rezk edilmek üzere İstanbul'a getirileceği duyurulmuştur. Aynı haberde Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey ile Viyana Sefiri Hamdi Bey'in eserin son halini gördükleri, ayrıca heykel hakkında yazılan bazı makalelerde takdîrî bir lisan kullanıldığı belirtilmiştir.⁴⁹ Buna rağmen *Resimli Gazete*'nin, 10 Nisan 1926 tarihli sayısında heykelin fotoğrafı kapağa taşınarak, heykelin siması ve genel hatları itibarıyla Mustafa Kemal Paşa'ya benzediği; ancak eserin memleketteki sanayi-i nefise erbabı nazarında büyük Gazi'ye yaklaşan etvara uygun addedilmediği dile

⁴⁷ “Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Heykelinin Temel Taşı Koyma Merasimi”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, Sayı: 12, Ağustos 1341 (1925), s. 426; “Sarayburnu'nda Rezk Edilecek Heykel”, **Cumhuriyet**, nr. 466, 26 Ağustos 1925, s. 1; “Sarayburnu Parkı'nda Dünki Merasim”, **İkdam**, nr. 10196, 26 Ağustos 1925, s. 2. İstanbul Şehremaneti, Dahiliye Vekâleti'ne ayrıca bir telgraf göndererek merasimi bildirmiş, Dahiliye Vekili Recep Bey (Peker) de Sarayburnu heykeli temel taşı koyma töreninin 25 Ağustos 1925 tarihinde yapıldığını Başvekâlet'e arz etmiştir. Dahiliye Vekâleti'nden Başvekâlet'e gönderilen 27 Ağustos 1925 tarihli yazı, için bkz.: **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 1.1.9.

⁴⁸ “Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Heykelinin Temel Taşı Koyma Merasimi”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, Sayı: 12, Ağustos 1341 (1925), s. 426.

⁴⁹ “Gazi'nin Heykeli İkmal Edildi”, **İkdam**, nr. 10374, 27 Şubat 1926, s. 1.

getirilmiştir.⁵⁰ Yapılan eleştirilere vekili aracılığı ile cevap veren Krippel ise eserinin Gazi'nin asrî bir heykeli olduğunu ve riyakarlıktan uzak olarak inşa edildiğini belirtmiş ve yapıtın yerine konulduğu zaman daha anlamlı hale geleceğini savunmuştur.⁵¹ Buna karşın *Resimli Gazete*, 24 Nisan 1926 tarihinde konuyu yeniden gündeme getirerek bu defa ilk sayfasından ressam Ali Cemal Bey tarafından çizilen Mustafa Kemal Paşa'nın pelerinli ve üniformalı resmini paylaşmıştır. Kız Kulesi'nin küçük bir fotoğrafının da yer aldığı haberin altında "cihan ve tarih muvacehesinde büyük Gazi'nin açtığı muazzam devri" temsil edebilmek için Mustafa Kemal Paşa'nın tabii büyüklüğünden 10-15 kat daha kocaman bir heykelinin Kız Kulesi'nin olduğu yere dikilmesi fikri ileri sürülmüştür. Devamında Asya ile Avrupa'nın birleştiği noktada Gazi'nin arkasını Anadolu'ya vermiş, cephesi Avrupa'ya dönük ve Başkumandanlık üniformasını giyinmiş bir heykelini yapmanın Türklüğün en büyük iftiharına olacağı iddia edilmiştir.⁵²

Tartışma, 1926 yılı ve *Resimli Gazete* ile sınırlı kalmamış, Sarayburnu Atatürk Heykeli'nin 3 Ekim 1926 tarihindeki açılışından sonra da devam etmiştir. Nitekim *Cumhuriyet* gazetesinin 9 Temmuz 1927 tarihli nüshasında, Atatürk'ün heykelinin dikilmesi gereken yerin yine Kız Kulesi olduğuna işaret edilmiştir. Haberde, Gazi Paşa'yı ve büyük eserini temsil eden bir sanat abidesi inşa edebilmek için şimdiye kadar Krippel ve Canonica⁵³ gibi heykeltıraşların başarılı çalışmalar sergiledikleri; ancak sanatçıların Mustafa Kemal Paşa'yı anlamadıkları ve onu ifade edebilecek bir eser yapamadıkları ileri sürülmüştür. Yazının devamında heykelin Kız Kulesi'nin olduğu alana inşa edilmesi fikrinin gerekçesi olarak Akdeniz ve Karadeniz'den gelecek vapurların birleşecekleri ve limanın tam ortasına rezk

⁵⁰ "Büyük Gazi'nin Heykeli Sanatın Bir Şah Eseri Olmak Lazım Gelir", *Resimli Gazete*, nr. 136, 10 Nisan 1926, s. 1.

⁵¹ "Gazi'nin Heykeli", *Cumhuriyet*, nr. 693, 11 Nisan 1926, s. 1.

⁵² "Büyük Gazi'mizin Heykeli Nasıl Olmalıydı?", *Resimli Gazete*, nr. 138, 24 Nisan 1926, s. 1.

⁵³ Pietro Canonica, 1869 yılında Torino'da doğmuştur. Academia Albertina'da tahsil görmüş ve Roma Güzel Sanatlar Akademisi profesörlüğü ve müdürlüğü yapmıştır. Dünyanın birçok ülkesinden anıt siparişleri alan ünlü heykeltıraş, Heinrich Krippel'den sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin iletişim kurduğu ikinci yabancı sanatçıdır. 1925 yılında Türkiye'de çalışmalarına başlayan Canonica'nın inşa ettiği en önemli anıt İstanbul-Taksim'de bulunan Cumhuriyet Anıtı'dır. Bunun dışında Ankara ve İzmir'de çeşitli eserleri bulunan Canonica, 1962 yılında Roma'da vefat etmiştir. Gezer, *a.g.e.*, s. 79-82. Canonica'nın eserleri, Türkiye seyahatnamesi ve Atatürk'e dair hatıraları hakkında ayrıca bkz.: **Atatürk ve Pietro Canonica**, der.: Semavi Eyice, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1986.

edilecek olan bir heykelin her taraftan görülecek bir manzara yaratacağı gösterilmiştir.⁵⁴

İstanbul Sarayburnu'ndaki heykel dışında girişimlerine 1922 yılında başlanan ve 24 Kasım 1927 tarihinde açılışı yapılan Ulus Meydanı'ndaki Cumhuriyet Anıtı'nın da banisi olan Krippel, 7 Aralık 1927 tarihli *Cumhuriyet* gazetesine, Ankara'daki eserini nasıl inşa ettiğine yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Heykeltraşın verdiği demecin konumuz açısından dikkat çekici tarafı ise, sanatçıya İstanbul'da inşa ettiği heykel ile ilgili olarak yöneltilen bir sorudur. Gazetenin, "Sarayburnu Parkı'nda rezk edilen heykel bir çok kimseler tarafından şiddetle tenkid edilmiştir. Siz bu tenkidlere karşı ne fikirdesiniz?" şeklinde yönelttiği soru üzerine Krippel, görüşlerini şu cümlelerle beyan etmiştir:

"...Gazi Hazretleri'nin bu heykelde bilhassa sivil olarak tasvir edilmeleri arzusu izhar edilmişti. Binaenaleyh sivil elbise giymiş olmalarına rağmen kendilerini, uzak bir istikbalde bile, bir fatih şeklinde gösterebilecek olan bir vaziyet intihab ettim. Bu nokta-i nazardan Paris'te çıkan *L'illustration* mecmuası da heykeli tenkid etti. Fakat ben bütün tenkidlere rağmen Gazi gibi bir şahsiyete arzu edilen vaz' ve tavır verebildiğime kaniyim. Viyana'da bulunan bir çok mütehasıslar da heykelin asrî bir eser olduğunu temin etmişlerdir".⁵⁵

Basında yapılan tartışmaların en önemli nedeni, sözü edilen yılların yeni rejimin heykellerle temsilinde ilk dönem oluşundan kaynaklanmaktadır. Sanat eserlerinin inşasında merkezî bir planlamanın olmayışı, olayların ve figürlerin nasıl temsil edileceği hususunda kafa karışıklığına neden olmuştur. Dolayısıyla Krippel ile birlikte vücuda getirdiği eseri de bu eleştirilerden nasibini almıştır. Bir diğer tenkit konusu olan heykelin yerinin Sarayburnu olarak seçilmesi ise daha önce vurgulandığı üzere direkt olarak dönemin İstanbul Şehremini Operatör Emin Bey'in tercihi olup heykeltraşın bu hususta herhangi bir dahli bulunmamaktadır. Diğer yandan Sarayburnu heykelinde Mustafa Kemal Paşa'nın sivil kıyafetle tasvir edilmesi sanatçının da ifade ettiği üzere heykelin asrîliğine bir vurgu olup temsilde üniformadan vazgeçildiği anlamına gelmemektedir. Nitekim bu heykelden kısa bir süre sonra yine Krippel tarafından inşa edilen Konya heykelinde Gazi Paşa, askerî üniformasıyla betimlenmiştir.

⁵⁴ "Gazi'nin Heykeli Nereye Vaz'ı Edilmelidir", *Cumhuriyet*, nr. 1136, 9 Temmuz 1927, s. 2. Aynı konu hakkında bkz. Çelebi, **Dünden Bugüne Taksim Cumhuriyet Anıtı**, s. 12.

⁵⁵ "Her Krippel Ankara'da Rezk Edilen Muazzam Abideyi Nasıl Yaptığını Anlatıyor", *Cumhuriyet*, nr. 1286, 7 Kânun-ı Evvel 1927, s. 3.

Heykelin Açılışı

25 Ağustos 1925 tarihinde temeli atılan ve 15.000⁵⁶ Türk Lirası'na mal olan Sarayburnu Atatürk Heykeli, Heinrich Krippel'in Viyana'da tamamladığı çalışmalarının ardından 3 Ekim 1926 tarihinde büyük bir törenle açılmıştır. Aradan geçen bir yılı aşkın sürede birkaç kez İstanbul'a gelen sanatçı, bu süre zarfında Şehremaneti'nin yapılması için Kadri isimli bir taş ustasına ihale ettiği heykelin kaidesini yerinde incelemiştir.⁵⁷

Açılış gününe gelindiğinde basının yapım aşamalarını yakından takip ettiği heykelin, tören programının da tüm detayları ile birlikte kamuoyuna duyurulduğu görülmektedir. Nitekim gazeteler tarafından eserin etrafının açılış esnasında kolordudan bir kıta, bahriye mızıkası, jandarma, polis ve zabıta-i belediye müfrezeleri tarafından çevreleneceği, merasime katılacak halkın da polis tarafından tertip ve tanzim olunacağı açıklanmıştır. Ayrıca saat 15:00'da yapılması planlanan açılış törenine, saat 12:00'dan evvel gelinmesinin yasak olduğu ve katılımcıların alana saat 14:00'dan itibaren alınmaya başlanacağı belirtilmiş, son olarak ise saat 15:00'da Şehremini Muhiddin Bey⁵⁸ tarafından günün anlam ve önemine binaen bir nutuk irad edildikten sonra Cumhuriyet Marşı'nın çalındığı esnada heykelin açılışının yapılacağı ifade edilmiştir.⁵⁹

Açılış törenine, İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey, İstanbul Şehremini Muhiddin Bey, eski şehreminilerden Operatör Emin Bey ve Cemil Paşa (Topuzlu), Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, Hariciye Murahhası Nusret Bey, Halk Fırkası Müfettişi İbrahim Tâli Bey, Polis Müdürü Ekrem Bey, Merkez Kumandanı Miralay Şakir Bey ve o sırada İstanbul'da bulunan milletvekilleri ile beş yüze yakın vatandaş katılmıştır. Tören esnasında heykelin deniz tarafına nazır cephesi al bayraklarla süslenmiş, zeminine

⁵⁶ Osma, **a.g.e.**, s. 32.

⁵⁷ Operatör Emin Erkulseycitoğlu, "Sarayburnundaki Atatürk Heykelinin Aksaray Meydanına Nakli Düşüncesi Münasebetiyle", **Hürriyet**, nr. 4457, 25 Eylül 1960, s. 2.

⁵⁸ Sarayburnu Atatürk Heykeli'nin fikir babası olan Operatör Emin Bey, 18 Ocak 1926 tarihinde sağlık sebeplerini gerekçe göstererek İstanbul Şehreminliği'nden istifa etmiş, ve karar, dönemin Dâhiliye Vekili Mehmed Cemil Bey tarafından 19 Ocak 1926'da onaylanmıştır. Emin Bey'in yerine Şehremini olarak 25 Ocak 1926 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdürü Muhiddin Bey (Üstündağ) atanmıştır. Emin Bey'in görevden ayrılmasının resmî gerekçesi sağlık sebepleri olsa da istifaya neden olan asıl faktör siyasî içeriklidir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Dere, **a.g.t.**, s. 180-184.

⁵⁹ "Heykel Açılıyor", **Cumhuriyet**, nr. 863, 3 Teşrin-i Evvel 1926, s. 2; "Gazi'nin Heykeli", **Milliyet**, nr. 230, 3 Teşrin-i Evvel 1926, s. 1.

seccadeler serilmiş ve yüksek bir kürsü kurulmuştur. Ayrıca heykelin üstü de kırmızı kurdelelerle bağlı beyaz bir örtüyle kapatılmıştır.⁶⁰

Saat tam 15:00'da, hazırlanan kürsüye günün anlam ve önemini belirtmek üzere konuşma yapmaya çıkan Şehremini Muhiddin Bey, heykelin hakiki mahiyetinin layığıyla kavranabilmesi için öncelikle abidenin üzerinde bulunan tarihlerin işaret ettiği mananın ve Osmanlı tarihinin muhtelif devirlerinin düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Sarayburnu mevkiinin sabık Şehremini Operatör Emin Bey tarafından “çok güzel bir intihabla” belirlendiğini vurgulayan İstanbul Şehremini, eserin konumu itibarıyla arkasında kalan Bizans-Osmanlı saraylarıyla birlikte düşünüldüğünde oldukça manidar olduğuna dikkat çekmiştir. Diğer yandan inşa edilen heykelin şehitlerin intikamı, cehalet ve taassubun düşmanı, inkılâp ve ilerlemenin ise timsali ve hamisi olduğunu belirten Muhiddin Bey, vatana kast edebilecek yabancı düşmanlara karşı Türk Milleti'nin en büyük müdafaa kuvvetini bu heykelden alacağını ve Mustafa Kemal Paşa'nın artık Türk ruhunun somut temsili olduğunu ifade etmiştir.⁶¹

Şehremini Muhiddin Bey'in, konuşmasında “abidenin üzerinde bulunan tarihler” olarak vurguladığı, heykel kaidesinin etrafına kazınmış ve hattat Kâmil Akdik'in elinden çıkmış olan yazılardır. Eser ilk açıldığında denize nazır kaidesinin cephesinde 1336 Tarih-i İstihlas (1920 Kurtuluş), mukabilindeki kısımda 1926 Heykel'in Tarih-i Rekzi (1926 Heykelin Açılış Tarihi), yan taraflarında ise 1338 Muzafferiyet-i Kat'iyeye (1922 Kesin Zafer) ve 1339 Cumhuriyet İlânı (1923 Cumhuriyet'in İlânı) yazılmaktaydı. Ayrıca dört tarafı tunç kakmalı mermer parmaklıklı bir platformla çevrilen heykelin kaidesinde bronzdan yapılmış madalyonlar bulunmaktaydı.⁶²

Heykel kaidesine, kurtuluş tarihi olarak 1920'nin yazılması eserin dikkat çekici olan bir başka özelliğidir. Bunun en önemli nedenlerinden biri

⁶⁰ “İstanbul Türkiye’de İlk Heykelin Rekzi Şerefini Aldı”, **Milliyet**, nr. 231, 4 Teşrin-i Evvel 1926, s. 1.

⁶¹ “İstanbul Halaskâr Gazi'nin İlk Heykelini Diken Türk Şehri Olmakla Müfthiridir”, **Cumhuriyet**, nr. 864, 4 Teşrin-i Evvel 1926, s. 1; İstanbul Belediyesi'nin o dönemki resmî yayın organı olan *Şehremaneti Mecmuası* ise Muhiddin Bey'in görüşlerinin yanı sıra kendi yorumunu da paylaşmış ve heykeli; ‘Kibirden uzak olduğu halde daima yukarı duran bir baş, en uzakları gören bir bakış, Türk’ün nabızlarında bir karar heyecanı olunca bükülmesi pek müşkil hatta imkansız olan bileğini gösteren ellerdeki ruh, Avusturyalı sanatkâr Krippel’den ziyade asıl sahibine aid bir kemal izhar ediyor’ cümleleriyle betimlemiştir. “Gazi Paşa'nın Heykeli”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, Sayı: 26, Teşrin-i Evvel 1926, s. 65-69.

⁶² “İstanbul Türkiye’de İlk Heykelin Rekzi Şerefini Aldı”, **Milliyet**, nr. 231, 4 Teşrin-i Evvel 1926, s. 4; “Gazi Paşa'nın Heykeli”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, Sayı: 26, Teşrin-i Evvel 1926, s. 68.

abidenin inşa edildiği yıllarda 19 Mayıs'ın Samsun hariç ülke genelinde kutlanmamasıdır. Diğer yandan *Nutuk*'un Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından 1927 yılında irad edildiği düşünüldüğünde, henüz "1919 yılı Mayıs'ının 19. günü Samsun'a çıktım" cümlesi kağıda dökülmediği için dönemin tarih anlatımında Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı yıl daha güçlü bir konumdadır.

Heykelin açılışının ardından Cumhurbaşkanı'na telgraf çekerek düşüncelerini dile getiren Şehremini Muhiddin Bey, inkılabın semerelerini birer birer idrak ettiklerini ve tören esnasında heykelin binlerce kişi tarafından heyecan ve sevinç gözyaşlarıyla ıslatıldığını iletmiştir. Mustafa Kemal Paşa da 6 Ekim 1926 tarihinde cevaben gönderdiği telgrafında; İstanbul halkına ilk defa heykelini rezk etmek suretiyle göstermiş olduğu kadirşinaslıktan dolayı teşekkür etmiştir.⁶³

Şehremini Muhiddin Bey'in açılış konuşmasından anlaşılacağı üzere Sarayburnu'na bir Atatürk Heykeli dikilmesi, abidenin törensel işlevinden çok ideolojik bir anlam içerdiğini göstermektedir. Buna bir örnek de 1928 yılında Latin harflerinin halka ilk defa duyurulduğu yerin Mustafa Kemal Paşa tarafından Sarayburnu olarak seçilmesidir.⁶⁴ Bu açıdan bakıldığında eserde Atatürk'ün modern bir kıyafetle betimlenmesi daha anlaşılır hale gelmektedir. Öte yandan heykelin açılışından sonra gazetelerde yazılar kaleme alan kimi aydınlar, yapılan heykeli sanatsal açıdan değil ideolojik açıdan ele almışlardır. Bunlar arasında en dikkat çekici iki örnek Ahmet Ağaoğlu ve Vasfi Raşit Bey'e aittir. *Milliyet* gazetesinde heykelin açılışını değerlendiren Ağaoğlu'na göre; Mustafa Kemal Paşa'nın Sarayburnu'na dikilen heykeli, mevcut ve müstakbel Türk nesilleriyle hariçten Türkiye'ye gelen ecnebilere dört mefhumu telkin etmektedir. Bunlar Türklük, istiklal, medeniyet ve beşeriyettir.⁶⁵ Vasfi Raşit Bey ise *Cumhuriyet* gazetesinde meseleyi inkılapçı bir mahiyette yorumlamış ve kendisi için ifade ettiği manayı; "Hilafet müessesesinin ve Hilafet ordularının mesnedi olmuş olan saray ve türbelere karşı rezk edilmiş bulunuyordu. Dün rezk edilen heykel vatan için hayati bir zaruret olan inkılabın galebe-i katiyesini ilan eyliyor ve

⁶³ "Gazi Paşa'nın Heykeli", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Sayı: 26, Teşrin-i Evvel 1926, s. 69; "Heykel ve Gazi Paşa", *Cumhuriyet*, nr. 867, 7 Teşrin-i Evvel 1926, s. 2.

⁶⁴ Yeni harflerin Sarayburnu'nda tanıtıldığına dair haberler için bkz.: "Sevgili Halaskâr Gazimizin Evvelki Gece Sarayburnu'ndaki Nutukları, Hitabeleri", *Cumhuriyet*, nr. 1529, 11 Ağustos 1928, s. 1; "Gazi Hazretleri, Evvelki Gece Teşrif Ettikleri Gülhane Parkı'nda Müheyyic Bir Hitabede Bulundular", *İkdam*, nr. 11243, 11 Ağustos 1928, s. 1.

⁶⁵ Ağaoğlu Ahmed, "Gazi'nin Heykeli Münasebetiyle", *Milliyet*, nr. 237, 10 Teşrin-i Evvel 1926, s. 1.

biz inkılabçıların göğsümüzü fahr ile kabartıyordu.”⁶⁶ cümleleriyle ifade etmiştir.

Sarayburnu heykelinin açılış merasimi yapıldıktan sonra, basın gündeme getirdiği bir diğer husus eserin Türkiye’de inşa edilen ilk Atatürk heykeli olup olmadığına dairdir. İlk etapta gazetelerde Gazi Paşa’nın heykelinin dikildiği ilk şehrin İstanbul olduğu belirtilmiş, hatta bir ara heykelin açılış töreninin 6 Ekim 1926 tarihine ertelenmesi düşünülse de ilk olma şerefini Konya’ya kaptırmamak adına merasimin 3 Ekim 1926’de gerçekleştirildiği ifade edilmiştir.⁶⁷ Buna karşın İzmir Bornova Ziraat Mektebi Müdürü Abidin Bey (Ege), basında Sarayburnu’nda inşa edilen abidenin ilk Atatürk heykeli olduğuna yönelik çıkan haberlere itiraz etmiş ve *Cumhuriyet* gazetesine gönderdiği mektupta⁶⁸ gerçekte bu şerefın ilk olarak İzmir’e ait olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca bahsettiği heykelin açılışının 22 Haziran 1926 tarihinde bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından yapıldığını öne süren Abidin Bey, gazeteye heykelin fotoğraflarını da yollamıştır. Aslında İzmir Ziraat Mektebi bahçesinde bulunan ve heykel olarak nitelendirilen eser, Krippel tarafından yapılmış olan bir “büst”tür. Buradan hareketle Türkiye’deki ilk Atatürk heykelinin Sarayburnu’nda inşa edildiğini söylemek daha doğru olacaktır. Öte yandan İzmir’deki büstün Mustafa Kemal Paşa’nın katıldığı bir törenle açıldığı bilgisi de doğru değildir. Çünkü Gazi Paşa, prensip olarak şahsına ait hiçbir heykelin veya büstün açılış merasimine katılmamıştır.⁶⁹

Sonuç

Millî Mücadele’nin başarıyla sonuçlanmasının ardından Türkiye’de kurulan yeni düzen, bir çok alanda olduğu gibi güzel sanatlarda da etkisini göstermiş ve zaferin akabinde, mücadelenin lideri Mustafa Kemal Paşa’nın heykellerinin şehirlere dikilmesi için çeşitli girişimler ve kampanyalar başlatılmıştır. Tarihsel hafızayı güçlü tutmak kadar Gazi Paşa’ya duyulan

⁶⁶ Vasfi Raşid, “Dünki Hadise”, *Cumhuriyet*, nr. 864, 4 Teşrin-i Evvel 1926, s. 1.

⁶⁷ “Konya Heykeli Bugün Dikiliyor”, *Milliyet*, nr. 231, 4 Teşrin-i Evvel 1926, s. 1.

⁶⁸ “İlk Heykelin Reki İzmir’e mi Aittir?”, *Cumhuriyet*, nr. 866, 6 Teşrin-i Evvel 1926, s. 1. Abidin Bey, *Cumhuriyet* gazetesinde *Hizmet* gazetesine de benzer içerikli bir mektup göndermiştir. Mektubun tam metni için bkz.: Çelebi, *İzmir Gazi Heykeli*, s. 10. *Resimli Gazete* ise Sarayburnu Atatürk Heykeli’nin açılış merasimini konu aldığı bir haberinde “Gazi Paşa’nın Heykelini Reki Etme Şerefini İzmir’den Sonra İstanbul Kazandı” başlığını kullanmıştır. *Resimli Gazete*, nr. 162, 9 Teşrin-i Evvel 1926, s. 8. Aynı gazete daha sonra “Gazimizin ilk heykelinin İzmir’de reki edildiğini geçen nüshalarımızın birinde bildirmiştik.” diyerek fotoğraflarını yayınlamıştır. *Resimli Gazete*, nr. 166, 6 Teşrin-i Sani 1926, s. 8.

⁶⁹ Çelebi, *İzmir Gazi Heykeli*, s. 9-13.

minnet borcunu ödemeyi de amaçlayan bu teşebbüslerde, eski başkent İstanbul, diğer şehirlere göre daha hızlı davranarak Paşa'nın heykelinin ilk dikildiği şehir olma özelliğini kazanmıştır. İstanbul'un heykel yapımını diğer şehirlerden daha evvel sonuçlandırmasındaki en büyük etken, Mustafa Kemal Paşa'nın eski başkent ile arasına koyduğu "mesafe"nin giderilmesini sağlamaktır. Öte yandan dönemin Şehremini Operatör Emin Bey'in heykel yapımını medeniyetin bir parçası olarak görmesi, neticenin alınmasını çabuklaştıran diğer bir önemli husustur. İstanbul Şehremaneti tarafından Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel'e sipariş edilen Sarayburnu Atatürk Heykeli, bir yılı aşan yapım sürecinden sonra 3 Ekim 1926 tarihinde düzenlenen resmî bir törenle açılmıştır. Eserin, ilk Atatürk heykeli olmasının yanı sıra Türkiye'deki diğer abidelerden ayrılan en önemli özelliği, törensel niteliğinin değil ideolojik mânâsının ön plana çıkmasıdır. Nitekim şehrin idarecileri ve dönemin basını Sarayburnu heykelini açılış merasiminden itibaren ideolojik açıdan ele almış, bu nedenle eserin sanatsal değeri getirilen birtakım eleştiriler dışında ikinci planda kalmıştır. Heykel hakkında yapılan tenkitlerin asıl nedeni ise bahsedilen dönemde olayların ve figürlerin nasıl temsil edileceğine dair fikirlerin zihinlerde net olmamasından kaynaklanmaktadır. Örnek heykel modelinin sivil mi yoksa asker Atatürk mü olduğuna dair belirsizlikler, eserlerin ne şekilde tasvir edilmesi gerektiği hususunda kafa karışıklığına sebebiyet vermiştir. Sarayburnu Atatürk Heykeli de ortaya çıkan bu müphem durumdan nasibini almış ve ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Buna rağmen heykel, Atatürk'ün sivil kıyafetle betimlenmesinin yanı sıra inşa edildiği konum ile de Cumhuriyet tarihi açısından müstesna bir yere sahiptir. Bugün, aynı yerde sergilenmeye devam eden Sarayburnu Atatürk Heykeli, kaidesindeki yazılar ve madalyonlardan yoksun olsa da tüm ihtişamıyla İstanbul'u süslemeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

(Belgenin fon kodu ve yer numarası dipnotlarda verilmiştir.)

Kitaplar

Aslanapa, Oktay, **Türkiye'de Avusturyalı Sanat Tarihçileri ve Sanatkârlar**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Atatürk ve Pietro Canonica, (Der. Semavi Eyice), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1986.

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.
- Berk, Nurullah - Hüseyin Gezer, **50 Yıln Türk Resim ve Heykeli**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1973.
- Çelebi, Mevlüt, **Dünden Bugüne Taksim Cumhuriyet Anıtı**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2005.
- _____, **İzmir Gazi Heykeli**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014,
- Elibal, Gültekin, **Atatürk ve Resim Heykel**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1973.
- Erkul, Operatör Emin, **Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar**, (Yay. Haz. Umut Dere), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2020.
- Gezer, Hüseyin, **Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.
- Kılıç Ali'nin Anıları**, (Der. Hulûsi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- Malkoç, Eminalp, **Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)**, Derin Yayınları, İstanbul, 2014.
- Osma, Kıvanç, **Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.
- Ögel, Bahaeddin, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.
- Şimşir, Bilâl N., **Ankara... Ankara... Bir Başkentin Doğuşu**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2006,
- Tekiner, Aylin, **Atatürk Heykelleri Kült, Estetik, Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Makaleler

- “Gazi Paşa'nın Heykeli”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, Sayı: 26, Teşrin-i Evvel 1926, s. 65-69.
- “Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Heykelinin Temel Taşı Koyma Merasimi”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, Sayı: 12, Ağustos 1341 (1925), s. 426.
- Ağaoğlu, Ahmed, “Gazi'nin Heykeli Münasebetiyle”, **Milliyet**, nr. 237, 10 Teşrin-i Evvel 1926, s. 1.
- Baçoğlu, Tamer, “Türk Heykel Sanatı”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 896-906.

- Cezar, Mustafa, "XIX. Yüzyıl Türkiye'sinde Heykel Plastığı Sorunu", **Hürriyet Gösteri**, Sayı: 66, İstanbul, Mayıs 1986, s. 83-85.
- Çağdaş, Haluk, "Türk Heykeltçiliği Açısından Sivas'ta Yapılan İlk Anıt-Büst", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 24, Sayı: 144, Aralık 1995, s. 32-35.
- Çelebi, Mevlüt, "Manisa Atatürk Heykelinin Tarihçesi", **Geçmişten Günümüze Manisa**, Cilt: II, ed.: Ferhat Berber-H. Harika Durgun-Betül Aydoğan, Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa, 2018, s. 1059-1087.
- _____, "Osman Gazi'nin Heykeli Hakkında Bazı Notlar", **Prof. Dr. Necmi Ülker'e Armağan**, haz.: Nilgün Nurhan Kara-Latif Daşdemir-Özer Küpeli, Meta Basım Yayım, İzmir, 2008, s. 159-171.
- Çetintaş, Vildan, "Türk Heykel Sanatının Gelişim Aşamasında Abdülaziz Dönemi (1861-1876) Etkinlikleri", **38. Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları (ICANAS): Tarih ve Medeniyetler Tarihi**, Cilt: 2, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, s. 925-935.
- Ergin, Osman, "Türkiye'de Dikilen İlk Heykel", **Tarih Dünyası**, Cilt: 2, Sayı: 14, 1 Kasım 1950, s. 586-590.
- Erkulseyyitoğlu, Operatör Emin, "Sarayburnundaki Atatürk Heykelinin Aksaray Meydanına Nakli Düşüncesi Münasebetiyle", **Hürriyet**, nr. 4457, 25 Eylül 1960, s. 2.
- Giray, Kıymet, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Heykel Sanatının Gelişim Çizgisi", **Osmanlı 11**, ed.: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 491-495.
- Hızal, Meriç, "Cumhuriyet Döneminde Heykeltçilik", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 886-895.
- Parten, Arzu- Seda Yavuz, "Kültür Politikaları Bağlamında Türk Heykel Sanatı", **Kocaeli Üniversitesi Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, Kocaeli, 2005, s. 146-154.
- RASİM, Ahmed, "Anadolu'da İlk Heykel", **Türk Dünyası**, Sayı: 17, 6 Eylül 1919, s. 1.
- Vasfi Raşid, "Dünki Hadise", **Cumhuriyet**, nr. 864, 4 Teşrin-i Evvel 1926, s. 1.
- Yeşilkaya, Neşe G., "Osmanlı'da ve Cumhuriyet'te Anıt-Heykeller ve Kentsel Mekân", **Sanat Dünyamız**, Sayı: 82, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Kış 2002, s. 147-153.

Gazeteler

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

Hürriyet

İkdam

Milliyet

Resimli Gazete

Türk Dünyası

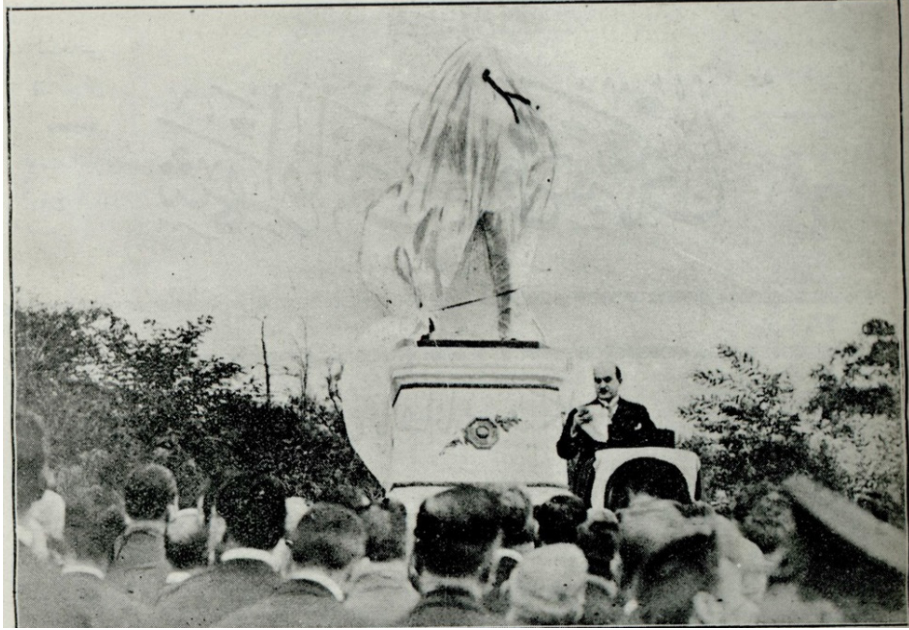
Vakit

(Gazetelerin tarih ve numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.)

Tezler

Dere, Umut, “Operatör Emin (Erkul) Bey’in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği”, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2018.

EKLER

Ek-1: Sarayburnu Atatürk Heykeli’nin Açılış Töreni Esnasında Şehremini Muhiddin Bey’in Kürsüde Konuşma Yaparken Çekilmiş Bir Fotoğrafi
(“Gazi Paşa’nın Heykeli”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, Sayı: 26, Teşrin-i Evvel 1926, s. 66.)

رئیس جمهور حضرت تلیینک هیکللی رسم کشاددن سو کره خلق دارفندن
زیارت ایدیلیرکن

Ek-2: Reis-i Cumhur Hazretlerinin Heykeli Resm-i Küşâddan Sonra Halk Tarafından Ziyaret Edilirken ("Gazi Paşa'nın Heykeli", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, Sayı: 26, Teşrin-i Evvel 1926, s. 69.)

Ek-3: Sarayburnu Atatürk Heykeli'nin Ön Cepheden Görünüşü
("Gazi Paşa'nın Heykeli", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, Sayı: 26, Teşrin-i
Evvel 1926, s. 67.